

Роль бібліотеки у дослідженні місця обдарованих підлітків у групі однолітків

У статті подано експериментальне вивчення становища обдарованих підлітків у групі ровесників, здійснено дослідження тих розділів соціальних проектів бібліотек, що стосуються аналізованої проблеми.

Серед різноманіття проблем, вирішуваних бібліотеками України, зокрема тих, що обслуговують дітей та підлітків, є й пов'язані із соціальними проблемами підростаючого покоління. Так, позитивний досвід у цьому напрямі здобула Херсонська обласна бібліотека для дітей, фахівці якої спільно із Дніпровським районним управлінням юстиції в м. Херсоні, Службою у справах дітей Херсонської обласної державної адміністрації розробили проект "Права дітей" [6]. Його детальний аналіз предмет іншої публікації. У пропонованій статті ми торкнемося тих аспектів бібліотечної діяльності, що стосуються теми аналізованої нами проблеми: місце обдарованих підлітків у групі однолітків. Насамперед зазначимо, що вивчення проблеми обдарованості має довготривалу історію у вітчизняній та зарубіжній соціально-педагогічній, психологічній науках, але до цього часу існує багато "білих плям" у цій царині психолого-педагогічних знань, що робить актуальним подальше проведення як теоретичних, так і практичних досліджень, удосконалення концептуального апарату і методів вивчення цієї проблеми. У практичному плані, одним із важливих завдань є з'ясування соціального становища обдарованих підлітків, зокрема у групі ровесників, для створення соціально-культурних умов, при яких здібності мали б одержати максимальний розвиток. Варто зазначити, що цьому значною мірою сприяють бібліотеки: шкільні, дитячі, за місцем проживання. В Україні нині працює 1226 спеціалізованих дитячих бібліотек, тобто кожна 32 із діючих. Вони обслуговують понад 3 мільйони дітей і підлітків. Крім того, юні читачі користуються послугами 17,5 тисяч сільських бібліотек, більше 20 тисяч шкільних [4].

Дослідженням проблеми обдарованості займалися такі вчені, як Дж. Гілфорд, Е. Торранс, Ф. Гальтон, С. Стернберг, Дж. Рензуллі, А. Танненбаум, В. Штерн, Ю. Гільбух, Б. Теплов, Д. Ушаков, В. Шадріков, Я. Пономарьов, М. Лейтес, М. Холодна, О. Кульчицька, Р. Моляко, Г. Костюк та ін.

Обдарованість — це близька до оптимальної система поліприродних (психічних, фізіологічних тощо) особливостей індивідуума, система, що є одним із продуктів його взаємодії зі світом. Тому для досягнення визначеності в інтерпретації явища обдарованості необхідним є встановлення інтегрованої (комплекс-блокової) структури обдарованості, яка містить:

- інтелектуально-когнітивний (інтелектуально-пізнавальний) компонент обдарованості, який увібрав диференційовані компоненти обдарованості, що відносяться до тих чи інших когнітивних (пізнавальних) особливостей обдарованих індивідуумів (пов'язаних із мисленням, сприйманням, пам'яттю), наприклад, володіння значним обсягом інформації, левову частку якої вони отримують у бібліотеках, як традиційних, так й електронних;
- мотиваційно-особистісний інтегрований компонент, тобто ті інтегровані складники обдарованості, які відносяться до тих чи інших особистісних, енергетичних, термінальних (сенсорно-цільових), мотиваційних особливостей обдарованих індивідуумів, наприклад, схильність до змагальності, що може набувати наполегливості при виконанні різноманітних завдань;

- творчо-продуктивний (креативний) інтегрований компонент обдарованості включає ті диференційовані компоненти, які відносяться до творчих особливостей обдарованих індивідів (пов'язаних зі спроможністю продукувати щось нове), наприклад, здатність до створення оригінально-конструктивних, несподіваних ідей [2, с. 8].

Одночасно, обдарованість — це не лише "своєрідний" сплав особистісних характеристик, а ще й своєрідне поєднання здібностей людини. У зв'язку зі складністю психологічної структури обдарованості, необхідно при її діагностиці визначити як рівень розвитку конкретного виду здібностей, так і риси характеру, які сприяють творчим успіхам особистості: її внутрішні установки, мотиви, стиль поведінки, специфіку спілкування.

При розробленні діагностичних процедур необхідно визначити міру спрямованості особистості на навчальну діяльність, готовність до самостійності, вольового напруження, досягнення успіху. Здібна дитина з яскраво вираженою спрямованістю на творчий підхід до улюбленої справи, як правило, виявляє при цьому підвищений розумовий тонус. Труднощі його "вимірювання" полягають у наявних відмінностях між дітьми за показниками їхньої рухової експресії, нервової витримки, темпу та ритму мисленнєвої діяльності. Діагностичні характеристики, що є різними у дітей, наочно ілюструють відмінності у процесі їхньої мисленнєвої діяльності та "стилю" працездатності. Усе це зобов'язує ретельно розробляти програми спостереження за процесом навчальної діяльності учнів, залучати їх до навчальних і творчих завдань. У їхньому виконанні важко переоцінити роль бібліотеки. Її співробітники допоможуть підібрати необхідну літературу, в тому числі науково-пізнавальну, методичну. Крім того, самі бібліотеки досить часто беруть участь у виявленні обдарованих дітей, розвитку їхніх здібностей. Для прикладу назвемо Національну бібліотеку для дітей України. Її співробітники постійно організовують вікторини, конкурси щодо розвитку пізнавальної активності дітей і підлітків, у ході яких виявляють найобдарованіших з-поміж юних читачів, працюють з ними. Однією із форм такої співпраці є дитяче читання. Школярам і підліткам рекомендується література, що сприяє розвитку їхнього світогляду, поглибленому вивченню окремих предметів, закладається надійний фундамент для продовження навчання у вищій школі. На базі цієї дитячої книгозбірні працюють різноманітні гуртки ("Всезнайко", "Весела майстерня", "Наталі", "Творча майстерня"), етнографічна студія "Мандри", студія "Чарівний пензлик", театральна студія "Мрія", ляльковий театр "Барвінок", клуб "Кияночка", лекторій "Кіноман", діяльність яких спрямована не тільки на виявлення, а й на подальший розвиток здібностей юних особистостей.

При розробленні програми спостереження за здібною дитиною необхідно реєструвати такі показники її поведінки у пізнавальній діяльності, як:

- наявність стійкої допитливості: дитина ставить багато запитань різного рівня складності й уміє їх правильно формулювати;
- систематичний прояв пізнавальної активності: оперативна готовність до відповіді, дослідницька допитливість, прагнення до пошуку;
- глибоке захоплення предметом пізнання та здатність до детального аналізу його ознак і функцій;
- володіння чималим запасом лексики і прояв високої мовленнєвої продуктивності у спілкуванні.

У творчій діяльності здібних учнів має реєструватися наявність таких показників:

- багато ідей, навіть фантастичних;
- здатність запропонувати широкий спектр своїх варіантів розв'язання певного завдання;
- вміння психологічно перебудуватися, коли заважають умови або з'являються нові завдання;
- схильність до винахідництва в ігрових та практичних ситуаціях, виявленям при цьому власного оригінального підходу.

Матеріали спостережень, які проводяться в різноманітних шкільних ситуаціях (а також у родині) уможливають збирання даних для попередньої точнішої характеристики учнів. Важливо при цьому зіставляти такого роду відомості. Однак спостереження далеко не завжди надають нам інформацію про внутрішнє спонукання та стан здібної дитини в процесі її діяльності. У цьому плані потрібно використовувати методи опитування самого учня.

При складанні опитувальних листів, анкет, інтерв'ю необхідно володіти відомостями про динамічні характеристики як у самої здібної дитини, так і в конкретного кола експертів (батьків, учителів, ровесників). Важливо зафіксувати через відповіді респондентів підвищену потребу особистості в розумових діях, схильність до занять із високою мірою захопленості, міру виявлення її інтелектуальних та творчих поривань, кмітливості та винахідливості.

Розроблення шкільними психологами й соціальними педагогами методичних процедур діагностики здібностей мають на меті встановлення конкретного спектру умов, що впливають на розвиток обдарованої особистості. Як показує досвід, до цього доцільно залучати й співробітників шкільної бібліотеки, адже активність чи пасивність у читанні певною мірою свідчить про рівень обдарованості учнів. У цьому плані слід зрозуміти думки самих дітей щодо тих умов, за яких їм "добре думається", "добре працюється": індивідуально або в колективі, а також місце, час, настрої, особливості переживань, якщо є конкретні перешкоди тощо. Крім того, необхідно "дізнаватись" про думки батьків, учителів, бібліотекарів, ровесників — свідків їхньої пізнавальної активності та продуктивної діяльності.

Опитувальні листи можна підготувати із конкретного переліку суджень, які розкривають характер дій батьків та вчителів і культивуються ними у процесі праці, спілкування та організації дозвілля дітей. Зміст запитань має бути таким, щоб отримати інформацію про конкретну "технологію" родинного, дошкільного та шкільного виховання обдарованої дитини, рівень психологічної культури та педагогічної майстерності педагогів. В опитувальний лист бажано включати не більше 10—15 тверджень. Найбільш значущими серед них можуть бути такі:

- допомагаю дитині складати її особисті плани та підтримую її в прийнятті нею рішень;
- допомагаю дитині удосконалити результат її праці;
- забезпечую дитину книгами й матеріалами для її улюблених занять;
- заохочую дитину до вигадання історій та фантазування;
- підтримую в дитині прагнення знаходити проблеми та вирішувати їх;
- обговорюю з дитиною широке коло проблем;
- сприяю розвитку у дитини позитивного бачення власних здібностей;
- відповідаю на всі запитання дитини зі всією ширістю й без роздратування;
- розробляю практичні завдання (експериментального характеру) з метою спрямування дитини на творчий пошук та досягнення успішних результатів;
- розвиваю у дитини прагнення читання, заохочую її до відвідування бібліотеки.

Дані, отримані у результаті опитування батьків (учителів, вихователів, шкільних бібліотекарів), дають можливість визначити стиль, різноманітність способів, характер

їхніх стосунків у спільній праці та під час спілкування з іншими дітьми, а також побачити риси характеру дитини.

Однак кожен із учнів постійно перебуває також і серед своїх ровесників. У шкільних ситуаціях думки ровесників, їхня оцінка та ставлення можуть багато що змінити у поведінці підлітка. Саме тому важливою є інформація однолітків про вивченні здібностей школяра. Так, при опитуванні ровесників дитині можна запропонувати перелік таких запитань:

- назви коло друзів, з якими тобі подобається фантазувати, щось вигадувати, винаходити;
- до яких своїх занять ти б запросив цих друзів?
- у спільних заняттях з ровесниками найчастіше: а) тобі "дістається" роль лідера; б) тебе обирають лідером інші; в) ти вибираєш сам роль лідера;
- при обговоренні досягнутих результатів заняття (діяльності чи справи) оцінка кого із названих трьох — семи друзів для тебе є найбільш вагомою, значущою, цікавою?

При добір запитань для інтерв'ю зі здібною дитиною соціальний педагог, психолог має передбачити момент знайомства та ретельний аналіз її навчальних та творчих досягнень. Використовуючи метод інтерв'ю, можна глибше вивчити бажання або прагнення здібної дитини діяти, стимулювати, контролювати та оцінювати себе саму. Такого роду інтерв'ю має охоплювати серед інших і такі запитання:

- твої улюблені види діяльності, справ) вдома, у школі, на вулиці, чи відносиш до них читання?
- кому із людей (дорослих, однолітків) ти віддаєш перевагу при обговоренні своїх планів, задумів, проблем?
- чия оцінка є для тебе найбільш значущою вдома, у школі, на вулиці?
- на кого ти найчастіше розраховуєш у складних або скрутних ситуаціях вдома, у школі, на вулиці?
- кого найчастіше ти прагнеш наслідувати у роботі, навчанні, поведінці?

Аналізуючи навчальну та творчу продуктивну діяльність дитини та підлітка, соціальний педагог й психолог прагнуть отримати інформацію про джерела її творчого задуму, терміни виконання, причини перероблення задуманого образу, міру задоволення від того, що власноручно зроблено, бажання рекламувати свій успіх. У ході вивчення навчальної та творчої діяльності дітей увага дослідника має акцентуватися на критеріальних ознаках, на яких базується схема аналізу (як кількісного, так і якісного): треба закладати ті критеріальні запитання, що відбивають суть поняття ("оригінальність"). Мабуть, найбільші труднощі виникають під час визначення "почерку" майстерності, при оцінюванні якого завжди спостерігаються великі розбіжності між експертами.

Оцінка творчого потенціалу за допомогою спостережень, опитувань, анкет та аналізу продуктивної діяльності не виключає застосування спеціально розроблених експериментальних завдань, складання яких передбачає оперативне збирання широкого кола інформації [7].

Експериментальне дослідження з виявлення обдарованих підлітків та з'ясування їхнього становища в групі проводилось у загальноосвітній школі № 23 м. Рівного. В емпіричному дослідженні брали участь учні дев'ятих класів. Вік досліджуваних становив 14—15 років. Вибірка досліджуваних складала 49 осіб.

Для виокремлення обдарованих підлітків із групи однолітків ми використали короткий орієнтовний тест — методику, вітчизняну адаптацію теста Вандерліка. Цей тест призначений для виявлення рівня загальних здібностей, який репрезентативно представляє найважливіші інтелектуальні функції та їхні особливості: здатність до узагальнення та аналізу матеріалу, гнучкість, інертність мислення і його емоційні компоненти, швидкість і точність сприйняття, розподіл та концентрація уваги, грамотність, вибір оптимальної стратегії рішення, вербальні та числові здібності, усвідомленість, просторова уява [1, с. 26].

Для визначення місця підлітків у групі було використано соціометричне дослідження (варіант для середнього та старшого шкільного віку).

Соціометрія — це розроблена Дж. Морено психологічна теорія суспільства й одночасно соціально-психологічний метод, який використовується для оцінки міжособистісних емоційних зв'язків у групі. Метод відтворює методологію соціометричних досліджень і включає цикл вимірювальних процедур та математичних методів опрацювання первинної інформації, отриманої в результаті здійсненої процедури. У технічному, власне процедурному, плані соціометрія — це співвідношення опитувальної методики й алгоритмів для спеціального математичного опрацювання первинних вимірів. Сутність її полягає у визначенні різноманітних персональних та групових індексів. Соціометрія спрямована на вивчення соціальних ролей у малих групах та на вимірювання структури взаємин у групі в цілому.

Запитання соціометричної анкети або інтерв'ю містять так звані соціометричні критерії, який відповідає за формою та змістом вимогам соціометричних анкет та предмету дослідження. Вербально він формулюється так: "Кого б Ви обрали...?", "Чий думці Ви віддасте перевагу в ситуації...?", або "Хто зумів би Вас переконати...?" та ін. Запитання відтворює не тільки уявлення дослідника про явище, що пізнається, а й завдання конкретного етапу дослідження тощо. Соціометричний критерій покликаний: а) націлювати учасника дослідження на вибір або відведення іншого члена групи під час розв'язання завдання сумісної діяльності; б) бути зрозумілим та цікавим для учасників дослідження; в) включати пропозиції щодо вибору або відведення, сформульовані так, щоб це викликало у членів групи емоційно-психологічний ефект; г) не допускати обмежень індивідуального та змістового характеру щодо вибору одних та відхилення інших членів у межах однієї групи.

Соціометричні критерії поділяються на два основні класи: комунікативні ("соціометричні тести") та гностичні ("тести соціальної перцепції"). Комунікативні критерії використовуються для того, щоб описати, виміряти реальні або уявлювані взаємини у групі, виявити, яким кожен член групи бачить своє безпосереднє оточення. Гностичні критерії спрямовані на відображення уявлень людини про те, якою вона бачить свою роль, свою позицію в групі, хто, на думку самого суб'єкта, може обрати його кандидатуру для розв'язання конкретного завдання, а хто — відвести. За гностичними критеріями можна визначати закономірності розуміння індивідом взаємостосунків у групі та бачення ним процесів спілкування між людьми, які входять у певну групу.

Соціометричні критерії поділяють також на офіційні та неофіційні. Офіційні дають змогу вимірювати міжособистісні відносини на рівні формальної структури групи, виробничих та службових обов'язків, неофіційні — відкривають перед дослідником "вхід" у сферу неформальних взаємин, емоційно-психологічних контактів, симпатій та прихильностей.

У ході соціометричного дослідження будується соціограма — графічне вираження математичного опрацювання результатів, отриманих за допомогою соціометричного тесту. Соціограма наочно показує складне переплетіння взаємних симпатій та антипатій, присутність соціометричних "зірок" (яких обирає більшість опитуваних), "ізгоїв" (від яких усі відмовляються) та ієрархію проміжних ланок між цими полюсами. Соціограма також дає змогу представити структуру відносин у групі, зробити припущення про стилі лідерства, міру організованості групи в цілому. У ході побудови соціограми користуються поняттями: вибір, взаємний вибір, очікуваний вибір, відхилення, взаємне відхилення, очікуване відхилення. Розрізняють колективні та індивідуальні соціограми, які відрізняються за структурною організацією та змістом простору, що моделюється у них [5].

Метою соціометрії було: визначити структуру неформальних стосунків малої соціальної групи за критерієм симпатії — антипатії; встановити ступінь психологічної сумісності окремих членів групи; виявити внутрішню групову підсистему (мікрогрупи) та їхніх неформальних лідерів.

Засобом отримання інформації від досліджуваного є індивідуальна соціометрична картка. На картці фіксується основна інформація про респондента, а також проводиться реєстрація його індивідуальних виборів. Для цього картка містить відповідні критерії вибору, сформульовані у вигляді питань (див. табл. 1).

Щоб отримати повну інформацію про характер міжособистісних стосунків у групі, треба визначити ступінь взаємної симпатії — антипатії її членів. Зважаючи на це, критеріями вибору мають бути запитання і позитивні (спрямовані на виявлення симпатії між людьми), і негативні (спрямовані на виявлення антипатії).

Оскільки міжособистісні стосунки завжди розгортаються у групі на двох рівнях — формальному та неформальному, то досліджуваному потрібно здійснити вибір стосовно двох сфер — спільної діяльності та дозвілля.

Таблиця 1

Індивідуальна соціометрична картка

Прізвище, ім'я досліджуваного _____					
Дата дослідження _____					
Клас (група) _____			Освітній заклад _____		
№	Сфера	Запитання	Вибір		
			у 1 чергу	у 2 чергу	у 3 чергу
1	Навчання	З ким із Вашого класу Ви хотіли б сидіти за однією партою?			
2		З ким із Вашого класу Ви не хотіли б сидіти за однією партою?			
3	Дозвілля	Кого із Вашого класу Ви б запросили до себе на день народження?			
4		Кого із Вашого класу Ви б не запросили до себе на день народження?			

Важливою умовою проведення соціометрії є налагодження контакту дослідника з досліджуваними. Ефективність дослідження покращується, якщо експериментатор тримається впевнено і поводить себе доброзичливо. Інструкція дається у популярній формі. Досліджуваних не посвячують в усі тонкощі проведення процедури та аналізу результатів. Можна дати приблизно таку інструкцію: "Пропонуємо Вам взяти участь у дослідженні, яке спрямоване на покращення психологічного клімату у Вашій групі. Вся інформація, отримана в ході дослідження, є конфіденційною. Вона не буде розголошена у групі, кожен із Вас зможе дізнатися про свої результати індивідуально. Для заповнення картки Вам необхідно:

- у відповідних рядках бланку вказати своє прізвище та ім'я, клас, школу та дату проведення дослідження;
- уважно прочитати перше запитання і відповідно до нього вибрати і записати прізвища та імена трьох членів Вашої групи;
- аналогічно дати відповідь на друге, третє та четверте запитання.

Час заповнення картки — 5—10 хвилин" [3].

Таким чином, у результаті використання описаних методик, ми отримали такі результати.

При визначенні рівня загальних розумових здібностей, кількість правильно вирішених завдань (Іп) співвідносились із шкалою рівнів (див. табл. 2).

Встановлений рівень є багатопараметричним показником загальних здібностей.

Рівень загальних розумових здібностей

Величина показника (Іп)	Рівень загальних розумових здібностей
13 і менше	низький
14—18	нижче середнього
19—24	середній
25—29	вище середнього
30 і більше	високий

Проаналізувавши результати, отримані за допомогою короткого орієнтовного тесту, було виділено групи підлітків, у яких виявлено високий рівень загальних розумових здібностей, що складається із п'яти осіб у одному класі та чотирьох в іншому. Отримані результати порівнювали із соціометричними даними (попередньо опрацьованими).

Кількісне опрацювання даних соціометрії здійснювалося після отримання даних із карток, заповнення яких складалося з:

- табличного;
- індексологічного;
- графічного.

Табличний етап опрацювання даних передбачає побудову соціоматриці — таблиці, за допомогою якої узагальнюються результати опитування. Оскільки міжособистісні стосунки в групі вивчалися у двох сферах (спільної навчальної діяльності та дозвілля), то необхідно побудувати дві соціоматриці: міжособистісні стосунки в досліджуваній групі за критеріями симпатії — антипатії у сфері навчальної діяльності; міжособистісні стосунки в досліджуваній групі за критеріями симпатії — антипатії у сфері дозвілля.

Соціоматриця містить такі основні відомості про групу:

- список членів групи, які роблять вибір (хто вибирає). Кожному досліджуваному в списку присвоюється відповідний порядковий номер. Для полегшення подальшої інтерпретації спочатку записують прізвища, імена юнаків, а потім дівчат;
- список членів групи, яких вибирають (кого вибирають). Для того, щоб не загроможувати соціоматрицю великою кількістю інформації, замість прізвищ та імен досліджуваних записують лише їхні порядкові номери;
- на соціоматриці одночасно фіксуються позитивні "+", негативні "-" вибір кожного досліджуваного.

Для кожного з досліджуваних необхідно підрахувати загальну кількість: отриманих позитивних виборів, отриманих взаємних позитивних виборів, отриманих негативних виборів, отриманих взаємних негативних виборів.

Для групи підрахувати загальну кількість: позитивних виборів, взаємних позитивних виборів, негативних виборів, взаємних негативних виборів [3].

Щоб виявити кількісні характеристики взаємин у групі, ми використовували соціометричні індекси. Виділяють дві групи індексів — персональні соціометричні індекси та групові соціометричні індекси. До персональних соціометричних індексів відносяться індекси позитивного і негативного соціометричного статусу досліджуваного, які характеризують його місце в групі, потенційну здатність до лідерства.

Індекс позитивного статусу визначається за формулою:

$$C+ = B+ / (N-1), \text{ де } C+ \text{ — індекс позитивного статусу;}$$

$B+$ — кількість позитивних виборів, отриманих досліджуваним;

N — кількість членів групи.

Індекс негативного статусу визначається за формулою:

$$C- = B- / (N-1), \text{ де } C- \text{ — індекс негативного статусу;}$$

$B-$ — кількість негативних виборів, отриманих досліджуваним;

N — кількість членів групи.

Таким чином, було визначено індекси позитивного та негативного статусу в сферах спільної діяльності та дозвілля для підлітків, у яких виявлено високий рівень загальних розумових здібностей:

Сфера спільної діяльності для підлітків першої групи:

$$C+ 1 = 4 / (21-1) = 0,2;$$

$$C+ 2 = 8 / (21-1) = 0,4;$$

$$C+ 3 = 5 / (21-1) = 0,25;$$

$$C+ 10 = 3 / (21-1) = 0,15;$$

$$C+ 12 = 0 / (21-1) = 0;$$

$$C- 1 = 0 / (21-1) = 0;$$

$$C- 2 = 0 / (21-1) = 0;$$

$$C- 3 = 0 / (21-1) = 0;$$

$$C- 10 = 0 / (21-1) = 0;$$

$$C- 12 = 0 / (21-1) = 0.$$

Названі дані вказують на те, що підлітки, крім одного, мають перевагу позитивного статусу в групі.

Сфера спільної діяльності для підлітків другої групи:

$$C+ 4 = 1 / (28-1) = 0,03;$$

$$C+ 7 = 1 / (28-1) = 0,03;$$

$$C+ 10 = 1 / (28-1) = 0,03;$$

$$C+ 12 = 6 / (28-1) = 0,22;$$

$$C- 4 = 1 / (28-1) = 0,3;$$

$$C- 7 = 3 / (28-1) = 0,11;$$

$$C- 10 = 2 / (28-1) = 0,7;$$

$$C- 12 = 2 / (28-1) = 0,7.$$

У досліджуваному класі можна спостерігати наявність у кожного з обдарованих підлітків позитивний статус серед ровесників, але при цьому він супроводжується ще більш негативним, окрім одного респондента.

Сфера дозвілля для підлітків першої групи:

$$C+ 1 = 1 / (21-1) = 0,05;$$

$$C+ 2 = 6 / (21-1) = 0,3;$$

$$C+ 3 = 5 / (21-1) = 0,25;$$

$$C+ 10 = 1 / (21-1) = 0,05;$$

$$C+ 12 = 1 / (21-1) = 0,05;$$

$$C- 1 = 0 / (21-1) = 0;$$

$$C- 2 = 0 / (21-1) = 0;$$

$$C- 3 = 0 / (21-1) = 0;$$

$$C- 10 = 1 / (21-1) = 0,05;$$

$$C- 12 = 1 / (21-1) = 0,05.$$

У сфері дозвілля показники дещо знизилися і вже у двох вони дорівнюють нулю.

Сфера дозвілля для підлітків другої групи:

$$C+ 4 = 2 / (28-1) = 0,07;$$

$$C+ 7 = 2 / (28-1) = 0,07;$$

$$C+ 10 = 2 / (28-1) = 0,07;$$

$$C+ 12 = 7 / (28-1) = 0,26;$$

$$C- 4 = 2 / (28-1) = 0,7;$$

$$C- 7 = 3 / (28-1) = 0,11;$$

$$C- 10 = 2 / (28-1) = 0,7;$$

$$C- 12 = 3 / (28-1) = 0,11.$$

Наведені дані показують, що показники тільки в одного обдарованого підлітка залишилися позитивними, його позитивний статус більший за нуль.

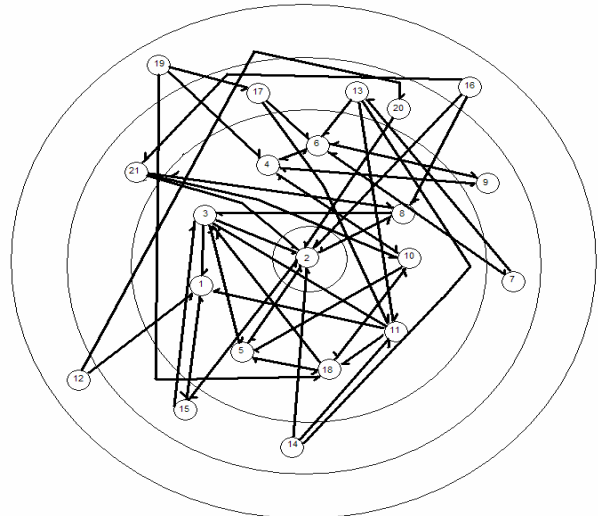

Рис. 1. Соціограма групових взаємозв'язків у першій групі

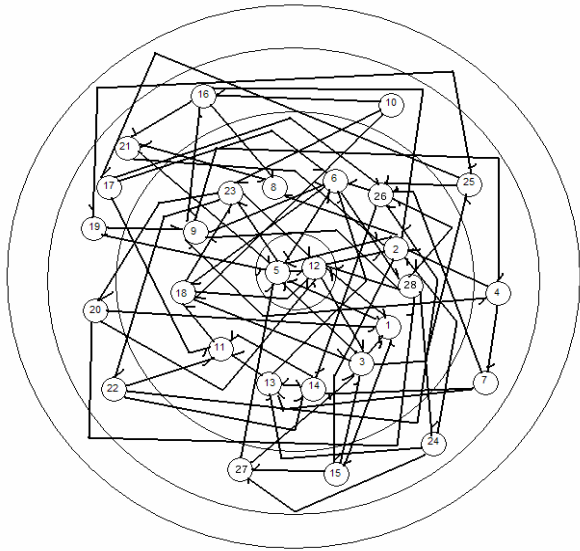

Рис. 2. Соціограма групових взаємозв'язків у другій групі

Чим вищий індекс позитивного соціометричного статусу, чим нижчий індекс негативного соціометричного статусу має досліджуваний, тим більший конструктивний вплив він здійснює на членів своєї групи, тим комфортніше він почуває себе у взаємостосунках із ними. Потенційна здатність до лідерства у нього зростає. Високий індекс негативного статусу в поєднанні з низьким індексом позитивного статусу буде свідчити про протилежні характеристики місця досліджуваного у групі.

Таким чином, можна прослідкувати, що індекси, як позитивного, так і негативного соціометричного статусу відрізняються у деяких респондентів у сфері спільної діяльності порівняно зі сферою дозвілля, що свідчить про нерівномірний розподіл взаємостосунків у групі.

Графічний етап передбачає побудову соціограми на основі соціоматриці. Соціограма — це графічне зображення ставлення досліджуваних один до одного за відповідями на соціометричні запитання. Соціограма дає змогу наочно проілюструвати і глибше проаналізувати групові взаємозв'язки.

Соціограма складається з чотирьох концентричних кіл: перше — реєструє досліджуваних із груповим статусом "соціометрична зірка" (ті досліджувані, які отримали шість і більше позитивних оцінок); друге — реєструє тих досліджуваних, яким у групі надають перевагу (отримали три—п'ять позитивних оцінок); третє — реєструє досліджуваних із груповим статусом "знехтувані" (отримали одну—дві позитивні оцінки); четверте — реєструє досліджуваних із груповим статусом "ізолювані" (не отримали жодної позитивної оцінки).

Оцінки, зроблені та отримані кожним з досліджуваних, на соціограмі позначаються стрілочками (див. рис. 1, 2).

Подані соціоматриці показують місце підлітків у групі: хто відноситься до групи ізолюваних, а хто є так званою "соціометричною зіркою".

Згідно з результатами проведеного дослідження, встановлено, що четверо із п'яти обдарованих респондентів мають високий індекс позитивного статусу у першій групі. Тобто, обдарованість у цих підлітків не є перешкодою для позитивної взаємодії у групі або, навпаки, підлітки самі прагнуть до спілкування з цікавими обдарованими особистостями.

У другій групі один із чотирьох підлітків має високий індекс позитивного статусу, що свідчить про те, що решті обдарованих у класі відповідає груповий статус "знехтувані", їх вибрали один-два члени досліджуваної групи.

Варто зазначити, що у одного підлітка у першій групі із високим рівнем здібностей виявився низький, навіть, нульовий індекс позитивного статусу в групі. Він є ізолюваним серед однолітків, що негативно впливає на психічний стан особистості. Однолітки неохоче контактують із ним. Це може бути спричинено особистісними рисами підлітка, його замкнутістю, небажанням спілкуватися з ровесниками.

Отже, дані проведеного дослідження підтверджують необхідність здійснення спеціально організованої соціально-педагогічної роботи з обдарованими підлітками — проведення соціально-педагогічних та психологічних тренінгів, основна мета яких: покращення психологічного клімату в групі, соціально-психологічна адаптація, розширення соціального досвіду, всебічний, цілісний психологічний розвиток обдарованих дітей.

Висновок. У ході дослідження було розроблено методичні рекомендації щодо виявлення рівня обдарованості дітей, визначення їхнього місця у колективі ровесників, створення соціально-культурних умов для максимального розвитку здібностей дітей, проаналізовано роль у цьому процесі бібліотеки.

Список використаної літератури

1. Гаевская В. А. Диагностика интеллекта и умственного развития / В. А. Гаевская. — Липецк : [б. в.], 2000. — 147 с.
2. Гнатко М. М. Психологічні передумови роботи з обдарованими дітьми : метод. рек. / М. М. Гнатко. — Луцьк : [б. в.], 1996. — 26 с.
3. Горбатов Д. С. Практикум по психологическому исследованию : учеб. пособие / Д. С. Горбатов. — Самара : БАХ-РАХ-М, 2000. — 248 с.
4. Національна бібліотека України для дітей [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua>. — Назва з екрана.
5. Основи психології : підручник / за заг. ред.: О. В. Киричука, В. А. Роменця. — К. : Либідь, 1995. — 632 с.
6. Проект "Права дітей" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ridrights_rherson.ua/library. — Назва з екрана.
7. Соціальна робота : технологічний аспект : навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської. — К. : Центр навч. л-ри, 2004. — 352 с.

Валентина Теслюк,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
педагогіки НУБіП України,

Вадим Бойко,
магістр педагогічного факультету НУБіП України